Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

«Beynəlxalq İqtisadi Münasibətlər» kafedrası

DÜNYA İQTİSADİYYATI

i.e.d., prof. Hacızadə Elşən Mahmud olğu

BAKI - 2011

Qlobal ***ərzaq*** ***problemi***

Mövzunun planı

1. ***Problemin mahiyyəti, səbəbləri və səciyyəvi xüsusiyyətləri.***
2. ***Aclıq və onun əsas formaları.***
3. ***Ərzaq məhsullarının qlobal istehsalı.***
4. ***Qlobal ərzaq probleminin həll edilməsi yolları.***

Ərzaq ***problemi***

Ərzaq istehsalı, bölgüsü, mübadiləsi və istehlakı dünya təsərrüfat sisteminin funksionallığının mühüm tərkib hissəsi kimi çıxış edərək dünya siyasətinin prioritetləri sırasında xüsusi yer tutur.

Dünya təsərrüfat fəaliyyətinin əsas subyekti və obyekti olan insanın, işçi qüvvəsinin həyat fəaliyyəti birbaşa olaraq ***ərzaq*** təminatından asılıdır.

Bəşər varlığının bütün mərhələlərində ***ərzaq*** təminatının əsas mənbəyi kimi **kənd təsərrüfatı** çıxış etmiş və etməkdədir.

Planetin 20%-nin həyat fəaliyyəti **kənd təsərrüfatı** sferası ilə bağlıdır. İnkişaf etmiş ölkələrdə bu göstərici 5% olduğu halda inkişaf etməkdə olan ölkələrdə 50%-dən çoxdur.

Ərzaq məhsulları içərisində insan qidasının əsasını (*50%*) taxil təşkil edir və onun nisbəti heyvandarlıq məhsulları (*1 kq ət istehsalı üçün 7 kq taxıl tələb olunur*) hesabına dəyişir.

kənd təsərrüfatı

kənd təsərrüfatı məhsulunun əsas mənbəyini torpaq resursları təşkil edir.

kənd təsərrüfatı üçün nəhəng torpaq resursları Avstraliya, Şimali Amerika, və Yeni Zelandiyaya məxsusdur.

kənd təsərrüfatında

məşğul bir insan üzrə müvafiq torpaq sahəsi – *hektar:*

- ***Dünya - 3,7;***
- ***İnkişaf etmiş ölkələr - 2,2;***
- ***Avstraliya - 671;***
- ***Şimali Amerika - 155;***
- ***Yeni Zelandiya - 69;***
- ***Latın Amerikası - 13,8.***
- ***Qərbi Avropa - 12;***

Kənd təsərrüfatı

Kənd təsərrüfatı əhalinin ərzaqla təminatına və bir sıra sənaye sahələri üçün xammalın alınmasına istiqamətlənmiş təsərrüfat sahəsidir.

Kənd təsərrüfatı praktiki olaraq bütün dünya ölkələrində iqtisadiyyatın çox mühüm sektoru kimi fəaliyyət göstərir.

İqtisadi aktiv əhalinin 1,2 milyard nəfəri ***dünya kənd təsərrüfatı*** sistemində məşğuldur.

Dünya kənd təsərrüfatı *sferasının intensifikasiyası amilləri*

kənd təsərrüfatında mühüm yeri əkin sahələri tutur. Hazırda bu göstərici dünya miqyasında adambaşına 0,24 hektar səviyyəsindədir.

Dünya kənd təsərrüfatı *intensifikasiyasının əsas amilləri:*

- ***Kimyalaşma;***
- ***Suvarma sistemlərinin genişləndirilməsi;***
- ***Elmi seleksiya.***

Ərzaq ***təhlükəsizliyi***

Ərzaq ***təhlükəsizliyi*** insanların zəruri aktiv həyat tərzi keçirmək üçün hər an kifayət edəcək həcmdə təhlükəli olmayan qida məhsullarına fiziki və iqtisadi giriş imkanlarına malik ollduqları situasiya.

Ərzaq ***təhlükəsizliyi*** hər bir dövlətin aqrar və iqtisadi siyasətinin əsas məqsədlərindən birini təşkil edir.

Ərzaq ***təhlükəsizliyi*** istənilən milli ərzaq təminatı sistemini ideal vəziyyətə gətirilməsini formalaşdırır.

Ərzaq ***təhlükəsizliyi*** dünya, region, milli, yerli və ev təsərrüfatları səviyyəsində təyin edilir.

Ərzaq *təhlükəsizliyi* göstəriciləri

Ərzaq ***təhlükəsizliyi*** təminatının əsas göstəricisi kimi dünya taxıl ehtiyatlarının keçicilik həcmi və adambaşına düşən taxıl istehsalı təşkil edir.

Keçici taxıl ehtiyatlarının səviyyəsi bütün il ərzində istehlakın 17%-nə (*60 günlük istehlak*) bərabər Ərzaq ***təhlükəsizliyi*** dayanıqlı hesab olunur.

Ərzaq ***təhlükəsizliyi*** təminatının adambaşına düşə istehsalı gəstəricisi - *kq:*

- *Bütün dünya - 327;*
- *İnkişaf etmiş ölkələr - 635;*
- *İnkişaf etməkdə olan ölkələr - 235.*

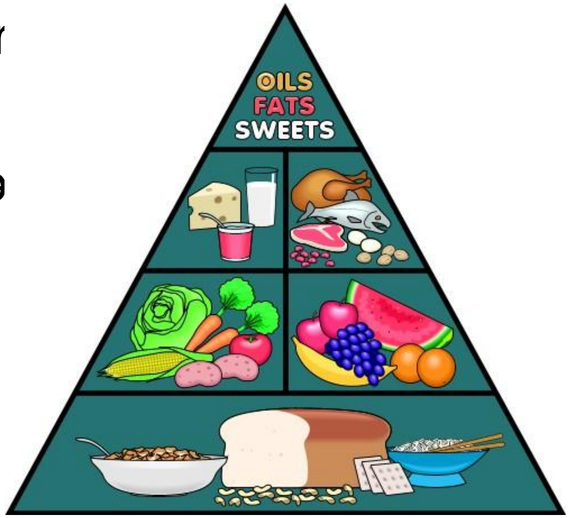

Dünya Ərzaq *təhlükəsizliyi*

Dünya Ərzaq *təhlükəsizliyi* bütün dünya ölkələri üçün ərzaq malları bazarında qida məhsullarına çıxış stabilliyinin saxlanılması şərtliyini ehtiva edir.

Dünya Ərzaq *təhlükəsizliyi* konsepsiyası ilk dəfə 1973-cü ildə ƏKKT tərəfindən irəli sürülmüşdür.

Bir sıra beynəlxalq ekspertlərin fikrincə dünya əhalisinin illik 80 milyon artımında belə yaxın 20 il ərzində dünyanın ərzaq tələbi təmin olunacaqdır.

Ərzaq bazarı

1. *Taxıl və taxıl məhsulları;*
2. *Ət və ət məhsulları;*
3. *Süd və süd məhsulları;*
4. *Balıq və balıq məhsulları;*
5. *Şəkər çüğunduru, şəkər və qənnadı məhsulları;*
6. *Kartof və kartof məhsulları;*
7. *Tərəvəz və tərəvəz məhsulları;*
8. *Meyvə və meyvə məhsulları;*
9. *Yumurta;*
10. *Toxum və yağ məhsulları;*
11. *Alkoqolsuz içkilər .*

Əhalinin *həyat səviyyəsinin* «İstehlak səbəti» və **«Yaşayış minumumu»** göstəriciləri ilə təhlili təhlil olunur

İstehlak səbəti - il ərzində (*ay*) orta hesabla insanın zəruri ehtiyaclar tələbini ödəyən əmtəə və xidmətlər çeşidi.

İstehlak səbəti **- yaşayış minimumunun** hesablanması, baza və real qiymətlər nisbəti və ayrı-ayrı ərazilərdə inteqral qiymətlərin müqayisəsi üçün istifadə olunur.

***İstehlak səbəti* -** Fransada - 250, ABŞ-da - 300, İngiltərədə - 350, Almaniyada - 475, İtaliyada - 530 ərzaq və xidmətdən ibarətdir.

Minimum istehlak səbəti insanın fiziki qüvvəsini bərpa etmək üçün minimal ərzaq və xidmət çeşidi.

Yaşayış minimumu - insanın həyat fəaliyyətinin saxlanılması üçün minimal zəruri olan rifah və həyat vasitələri çeşidi.

Yaşayış minimumu - ***İstehlak səbətinin*** dəyəri.

Minimum istehlak səbəti və Yaşayış minimumu

Yaşayış minimumu haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (*2006-cı il*)

Minimum istehlak səbəti - insanın sağlamlığının və həyat fəaliyyətinin minimum səviyyəsi üçün zəruri olan ərzaq, qeyri-ərzaq malları və xidmətlərin elmi normalar əsasında müəyyən edilmiş toplusu (*maddə 1.0.1*).

Yaşayış minimumu - minimum istehlak səbətinin dəyəri və icbari ödənişlərin cəmindən ibarət sosial norma (*maddə 1.0.2*).

Azərbaycan Respublikasında 2010-cu il üçün **yaşayış minimumu:**

- *ölkə üzrə 87 manat;*
- *əmək qabiliyyətli əhali üçün 96 manat;*
- *pensiyaçılar üçün 68 manat;*
- *uşaqlar üçün 72 manat.*

Minimal istehlak səbətinə

əsasən daxil edilir

- Yaşayış sahəsi - 18 kv metr;
- Mərkəzi isitmə sistemi - illik 6,7 qiqakalori;
- Su, aylıq 285 litr;
- Qaz, aylıq - 10 kub metr;
- Elektrik enerjisi, aylıq - 50 kilovat/saat;
- İctimai nəqliyyat, illik - 600 gediş.

Aclıq

Aclıq - orqanizmin əsas fizioloji funksional tarazlığı - homeostazın saxlanılması üçün kifayət etməyən maddələr axını vəziyyətidir.

Qlobal miqyasda **Aclıq** yemək rasionunda həyat üçün zəruri olan komponentlər çatışmamazlığında təyinat tapan sosial hadisə və problem kimi xarakterizə olunur.

Zəruri qida qəbulunda 7 dəqiqə sonra **Aclıq** vəziyyəti dəf edilir.

Aclıq - sosial fəlakət təzahürlü kütləvi hal kimi ərazidə əhalinin qırılmasına səbəb olur.

Aclıq - mütləq və nisbi

Mütləq Aclıq - orqanizmin həyatının saxlanılması üçün minimal qidanın çatışmamazlığı və ya tamam olmaması ilə xarakterikdir.

Nisbi Aclıq - gizli səciyyəvi mahiyyət daşıyan, xroniki olaraq keyfiyyətsiz və ya orqanizmin aktiv fəaliyyətini saxlamaq üçün zəruri vitaminləri çatışmayan ərzaq məhsulları ilə qidalanması nəticəsində təzahür edir.

BMT-nin məlumatlarına görə, 2009-cu ildə dünyada **Aclıq** çəkənlərin sayı 1 milyarda yaxınlaşmışdır.

Aclıq çəkənlərin əksəriyyəti (*65%*) Hindistan, Çin, Konqo, Banqladeş, İndoneziya, Pakistan və Efiopiyada yaşayırlar.

YarıAclıq

YarıAclıq - ***doyunca yeməmə - dünyanın əksər əhali təbəqəsi üçün adi vəziyyət.***

YarıAclıq ***qidada vitamin A, yod, dəmir kimi mikroelementlər çatışmamazlığından baş verir.***

***Zülallar** - maddələr mübadiləsini idarə edən fermentlər kimi çıxış edirlər.*

Dünyada qida zülalı çatışmamazlığını 3 milyarda yaxın insan hiss edir.

YarıAclıq keçirənlər

Ölkələr	Yarıaclıq keçirənlərin sayı (*milyon nəfər*)
Hindistan	198.0
Çin	150.0
Banqladeş	43.1
Konqo	37.0
Pakistan	35.2
Efiopiya	31.5
Tanzaniya	16.1
Filippin	15.2
Keniya	9.7
Sudan	8.8
Şimali Koreya	7.9
Kolumbiya	5.9
Anqola	5.0

Yaşayış çətinlikləri

- *Dünya Bankı yoxsulluqla səfalət arasında 1 dollar fərq qoyur.*
- *İnsan gün ərzində 1 dollarla yaşayırsa* **səfil,** *2 dollarla yaşayırsa* **yoxsul** *hesab olunur.*
- *Yer üzərində 1,2 milyard insan gündə bir dollardan az vəsaitlə dolanır.*
- *Dünya əhalisinin yarıya qədəri dolanmaq üçün gündə iki dollardan az vəsait sərf edir.*
- *İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə yaşayan 4,6 milyard insanın 800 milyonu normal, sağlam və fəal həyat tərzi sürmək üçün kifayət qədər ərzaq əldə edə bilmir.*

Fizioloji istehlak normaları

İnsanlar öz əmək qabiliyyətlərini sabit saxlamaq üçün elmi əsaslandırmalara görə gün ərzində 2600 kilokalori (*1 qram suyu 1 dərəcə Selsi qızdırmaq üçün tələb olunan istilik enerji*) enerji ekvivalentində ərzaq qəbul etməlidir.

Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı və Beynəlxalq Səhiyyə Təşkilatının məlumatlarına görə bir insanın qidalanma norması 2400-2500 kilokalori olmalıdır.

- Hesablamalara görə ***Aclıq*** 1800 kilokalori enişində baş verir.
- «Kritik ***Aclıq*** vəziyyəti» 1000 kilokalori aşırımında təzahür edir.

İstehlak ***təsbitləri***

Minimum istehlak büdcəsi - insanın, ailənin əsas fizioloji və sosial tələblərini ödəmək üçün istehlak malları və xidmətlər çeşidinin alınması xərcləri.

İstehlak qiymətləri indeksi (ingiliscə - *Consumer Price Index, CPI)* təsbit edilmiş vaxt ərzində müvafiq əmtəə və xidmətlər qrupunun orta səviyyəsinin nisbi dəyişilməsini xarakterizə edir.

Paritet İstehlak Qabiliyyəti (PİQ) - müxtəlif ölkələrin valyutalarının, pul vahidlərinin əsas istehlak mallarının alışı üzrə təyinat edilən müqabil nisbəti.

Enqel qanunu

Ernest Engel (*1821-1896*)
alman iqtisadçısı və statistiki

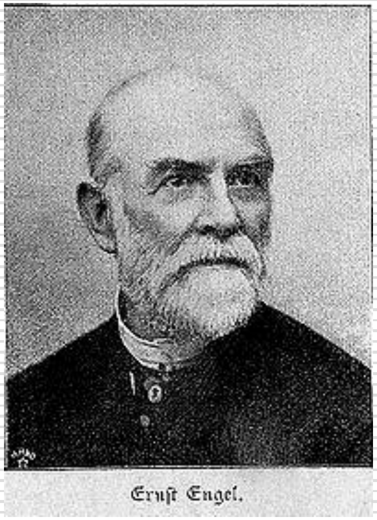

Enqel qanununa görə gəlirlər artdıqca ərzaq xərcləri azalır, ikinci dərəcəli şeylərə - xidmətə olan xərclər artır.

Enqel qanunu - istehlakçıların davranışı onların aldıqları gəlirlərin ölçüləri ilə əlaqəlidir:

- *əhali gəlirlərinin artım ölçüsü ilə rifah qeyri-proporsional olaraq yüksəlir;*
- *yemək xərcləri uzunmüddətli istifadə predmetlərinə, səyahət və əmanətlərə nisbətdə daha az artır;*
- *istehlak edilən yemək məhsullarının strukturu daha keyfiyyətli ərzaq məhsulları istehlakı ilə dəyişir.*

BMT-nin *Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı - ƏKTT*
(**Food and Agriculture Organization - FAO**)

ƏKTT - *1945-ci il 16 oktyabrda Kanadanın Kvebek şəhərində təsis olunmuşdur.*

Mənzil qərargah - *İtaliya - Roma şəhəri;*

Üzvləri - *169 ölkə və Avropa Birliyi;*

Ali orqan - *iki ildən bir çağırılan konfrans;*

Deviz - *«Aclıq olmadan dünya qurmağa kömək et».*

Əsas funksiyalar

- *aclığın ləğvi;*
- *qidalanmanın və həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması;*
- *ərzaq, kənd təsərrüfatı, meşəçilik və balıqçılıq məhsullarının istehsalı, emalı və bölgüsünün yaxşılaşdırılması;*
- *kənd təsərrüfatı rayonlarının inkişafına və kənd əhalisinin həyat şəraitinin yaxşılaşdırılmasına köməklik göstərmə.*

Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı

ƏKTT-nin rəyincə (*1993-cü il*) yaxın yüz ildə dünyanın ərzaq təminatının 4 amil təhlükələndirə bilər:

- *iqlim şəraitinin pisləşməsi*
- *su və qazıntı məhsullu enerji resurlarının tükənməsi;*
- *torpaqların eroziyası ;*
- *iqtisadi liberializm.*

Minillik Sammiti

Bəşəri çətinliklərin məhdudlaşması istiqamətində 2000-ci ilin sentyabrında dünyanın 191 dövlətini təmsil edən 147 dövlət və hökumət başçısının iştirak etdiyi BMT-nin mənzil qərargahında keçirilmiş **Minillik Sammitində** (ingiliscə - *Millenium Summit* - minillik sammit) yoxsulluğun ləğvi sahəsində konkret hədəfləri müəyyənləşdirən Minillik Bəyannaməsi qəbul olunmuşdur.

İştirakçı dövlətlər 2015-ci elədək öz üzərlərinə aşağıdakı öhdəlikləri götürmüşlər:

- *gündə bir dollardan az vəsait hesabına dolanan əhalinin payını yarıbayarı azaltmaq;*
- *aclıqdan əziyyət çəkən əhalinin payını yarıbayarı azaltmaq;*
- *təmiz və münasib içməli su əldə edə bilməyən əhalinin payını yarıbayarı azaltmaq;*

Əsas anlayışlar

- ***Ərzaq təhlükəsizliyi;***
- ***«İstehlak səbəti»;***
- ***«Yaşayış minumumu»;***
- ***Aclıq;***
- ***Yarıaclıq;***
- ***Minimum istehlak büdcəsi***
- ***İstehlak qiymətləri indeksi***
- ***Paritet İstehlak Qabiliyyəti***

T Tə Ə k K r R a A r R

- *Ərzaq problemi*
- *Ərzaq təhlükəsizliyi göstəriciləri*
- *Fizioloji istehlak normaları*
- *Enqel qanunu*
- *Ərzaq bazarı*
- *Minillik Sammiti*

Mövzunun ədəbiyyat siyahısı

1. Hacızadə E.M. Sosiallaşan iqtisadiyyat, Bakı: Elm, 2006. 509 s.
2. Мировая экономика (*под ред. Булатова*). М.: Экономисть, 2007. 860 с.
3. Ломакин В.К. Мировая экономика. М.: ЮНИТИ, 2007. 410 с.
4. Хасбулатов, Р. И. Мировая экономика и международные экономические отношения. М.: Гардарики, 2006. 671 с.
5. Веснин В.Р., Цыпин И.С. Мировая экономика. М.: Проспект, 2009. 248 с.
6. Боброва В.В., Кальвина Ю.И. Мировая экономика: Учебное пособие. Оренбург: ГОУ ОГУ, 2004. 208 с.
7. Кудров В.М. Мировая экономика. М.: БЕК, 2004, 464 с.
8. Якобсон А. Я., Максимов И. М. Лекции по мировой экономике: Учебное пособие. Иркутск: ИрГУПС, 2006. 87 с.
9. Социально-экономическая география зарубежного мира, М.: Крон-Пресс, 1998, 592 с.

Son

TƏŞƏKKÜR EDİRİK!

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

Bakı ş. İstiqlaliyyət 6, ADİU, I mərtəbə,

Otaq No. 000

Tel: (+99412) 492 – 31 – 21

(+99412) 492 – 62 – 64

E-mail: elshan@mail.az

Veb sayt www.hajizadeh@narod.ru